6.5 Деліктна відповідальність у цивільному праві

Поняття деліктної відповідальності у цивільному праві

У цивільному праві поряд із договірними зобов'язаннями існують **позадоговірні зобов'язання**, які виникають унаслідок завдання шкоди. Такі зобов'язання прийнято називати **деліктними зобов'язаннями**, а відповідальність за завдану шкоду – **деліктною відповідальністю**.

Деліктна відповідальність виникає у випадках, коли одна особа завдає шкоди іншій особі незалежно від існування між ними договірних відносин. Основною метою такої відповідальності є **відновлення майнового або немайнового становища потерпілої особи** шляхом повного відшкодування завданої шкоди.

Загальне правило деліктної відповідальності закріплене у Цивільному кодексі України.

«Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.»

(частина перша статті 1166 Цивільного кодексу України)

Це положення закріплює загальний принцип деліктної відповідальності **– обов'язок особи, яка завдала шкоди, відшкодувати її у повному обсязі**.

Ознаки деліктної відповідальності

Деліктна відповідальність у цивільному праві має низку характерних ознак.

1. Позадоговірний характер

Деліктна відповідальність виникає незалежно від наявності між сторонами договірних правовідносин. Підставою її виникнення є сам факт завдання шкоди.

Наприклад, якщо особа пошкодила чуже майно, не перебуваючи у договірних відносинах із власником цього майна, між сторонами виникає деліктне зобов'язання щодо відшкодування шкоди.

2. Компенсаційна спрямованість

Основною метою деліктної відповідальності є компенсація шкоди, завданої потерпілій особі. Вона спрямована не на покарання правопорушника, а на відновлення майнового або немайнового становища потерпілого.

3. Принцип повного відшкодування шкоди

Цивільне законодавство виходить із принципу повного відшкодування шкоди.

«Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю..., відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.»

(частина перша статті 1166 Цивільного кодексу України)

Це означає, що особа, яка завдала шкоди, повинна компенсувати всі негативні майнові наслідки, що виникли у потерпілої особи.

4. Універсальний характер

Деліктна відповідальність може виникати у різних сферах цивільних правовідносин, зокрема у випадках:

- пошкодження або знищення майна;
- завдання шкоди життю або здоров'ю особи;
- порушення особистих немайнових прав;
- завдання моральної шкоди.

Співвідношення деліктної та договірної відповідальності

У цивільному праві розрізняють **договірну** та **деліктну** відповідальність.

Договірна відповідальність виникає у разі порушення умов договору між сторонами. Натомість деліктна відповідальність виникає у випадках завдання шкоди незалежно від існування договору.

Таким чином, основною відмінністю між цими видами відповідальності є **юридична підстава їх виникнення**:

- для договірної відповідальності – порушення договірного зобов'язання;
- для деліктної відповідальності – завдання шкоди.

Значення деліктної відповідальності

Інститут деліктної відповідальності відіграє важливу роль у системі цивільного права. Його функціонування забезпечує:

- захист майнових і немайнових прав осіб;
- відновлення порушених прав потерпілої сторони;
- запобігання неправомірній поведінці учасників цивільних правовідносин.

Крім того, деліктна відповідальність сприяє підтриманню правопорядку у сфері цивільних відносин.

Узагальнення

Отже, деліктна відповідальність у цивільному праві виникає у разі завдання шкоди однією особою іншій незалежно від наявності між ними договірних відносин. Вона має позадоговірний характер і спрямована на повне відшкодування шкоди, завданої потерпілій особі. Загальне правило деліктної відповідальності закріплене у статті 1166 Цивільного кодексу України, яка встановлює обов'язок особи, що завдала шкоди, компенсувати її у повному обсязі.

Поняття та склад цивільного правопорушення (делікту)

Для виникнення деліктної відповідальності необхідна наявність **цивільного правопорушення**, яке у цивілістичній доктрині традиційно називають **деліктом**. Саме наявність делікту є юридичною підставою виникнення позадоговірного зобов'язання щодо відшкодування шкоди.

Загальні засади відповідальності за завдану шкоду визначені Цивільним кодексом України.

«Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.»

(частина перша статті 1166 Цивільного кодексу України)

Із цього положення випливає, що для виникнення деліктної відповідальності необхідно встановити певні юридичні елементи, які у теорії цивільного права називають **складом цивільного правопорушення**.

До основних елементів складу делікту належать:

- шкода;
- протиправність поведінки;
- причинний зв'язок між поведінкою і шкодою;
- вина особи, яка завдала шкоди.

Шкода як елемент делікту

Першим і обов'язковим елементом делікту є **шкода**, тобто негативні майнові або немайнові наслідки, які виникли внаслідок неправомірної поведінки.

Шкода може проявлятися у різних формах:

- **майнова шкода** – знищення або пошкодження майна, втрати майнового характеру;
- **шкода, завдана життю або здоров'ю особи**;

- **моральна (немайнова) шкода**.

Можливість відшкодування моральної шкоди передбачена цивільним законодавством.

«Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини…»

(частина перша статті 1167 Цивільного кодексу України)

Наявність шкоди є обов'язковою умовою виникнення деліктної відповідальності, оскільки без заподіяння шкоди відсутній сам предмет відшкодування.

Протиправність поведінки

Другим елементом складу цивільного правопорушення є **протиправність поведінки** особи, яка завдала шкоди.

Протиправною визнається така поведінка, яка:

- порушує норми законодавства;
- порушує суб'єктивні цивільні права іншої особи;
- суперечить загальним засадам цивільного законодавства.

Протиправність може проявлятися у формі:

- **дії** (наприклад, пошкодження майна);
- **бездіяльності** (наприклад, невжиття заходів для запобігання шкоді).

Причинний зв'язок

Наступним елементом складу делікту є **причинний зв'язок** між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою.

Причинний зв'язок означає, що шкода є безпосереднім наслідком неправомірних дій або бездіяльності особи. Для притягнення до деліктної відповідальності необхідно встановити, що саме поведінка правопорушника спричинила настання шкоди.

Якщо шкода виникла з інших причин, які не пов'язані з поведінкою особи, деліктна відповідальність не настає.

Вина особи, яка завдала шкоди

Ще одним елементом складу цивільного правопорушення є **вина** особи, яка завдала шкоди.

Цивільний кодекс України встановлює загальний принцип відповідальності за наявності вини.

«Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини.»

(частина друга статті 1166 Цивільного кодексу України)

Вина може проявлятися у двох формах:

- **умисел** – коли особа усвідомлювала протиправність своєї поведінки і бажала або свідомо допускала настання шкоди;
- **необережність** – коли особа не передбачала можливості настання шкоди, хоча повинна була і могла її передбачити.

У деяких випадках цивільне законодавство передбачає відповідальність незалежно від вини, однак такі випадки мають спеціальний характер і прямо встановлюються законом.

Значення складу цивільного правопорушення

Встановлення складу цивільного правопорушення має важливе значення для застосування деліктної відповідальності. Лише за наявності всіх елементів делікту виникає обов'язок відшкодувати завдану шкоду.

Аналіз складу делікту дозволяє суду визначити:

- наявність підстав для відповідальності;
- суб'єкта відповідальності;
- обсяг відшкодування шкоди.

Узагальнення

Отже, делікт у цивільному праві являє собою цивільне правопорушення, що полягає у завданні шкоди іншій особі. Для виникнення деліктної відповідальності необхідна наявність складу цивільного правопорушення, який включає шкоду, протиправність поведінки, причинний зв'язок між поведінкою і шкодою, а також вину особи, яка завдала шкоди. Наявність цих елементів є юридичною підставою для виникнення обов'язку відшкодувати завдану шкоду.

Загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду

Одним із ключових інститутів цивільного права є відповідальність за завдану майнову шкоду. Така відповідальність виникає у випадках, коли внаслідок неправомірних дій або бездіяльності однієї особи майновим інтересам іншої особи завдається шкода. У цих випадках між сторонами виникає **деліктне зобов'язання**, змістом якого є обов'язок правопорушника відшкодувати завдану шкоду.

Загальні підстави відповідальності за майнову шкоду встановлені у Цивільному кодексі України.

«Майнова шкода, завдана неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю особистим немайновим правам фізичної або юридичної особи, а також шкода, завдана майну фізичної або юридичної особи, відшкодовується в повному обсязі особою, яка її завдала.»

(частина перша статті 1166 Цивільного кодексу України)

Це положення закріплює загальний принцип цивільного права – **принцип повного відшкодування шкоди**.

Цивільне законодавство виходить із того, що особа, якій завдано шкоди, повинна бути поставлена у майнове становище, яке існувало до моменту правопорушення. Це означає, що особа, яка завдала шкоди, зобов'язана компенсувати всі майнові втрати потерпілого.

Принцип повного відшкодування передбачає:

- відшкодування вартості знищеного або пошкодженого майна;
- компенсацію витрат, необхідних для відновлення порушеного права;
- відшкодування інших майнових втрат, що виникли внаслідок правопорушення.

У деяких випадках закон може передбачати обмеження або особливі правила визначення розміру відшкодування, однак загальним правилом є саме повне відшкодування шкоди.

Суб'єкти деліктної відповідальності

Суб'єктом відповідальності за завдану шкоду є особа, яка безпосередньо завдала шкоди.

Цивільний кодекс України встановлює:

«Особа, яка завдала шкоди, звільняється від її відшкодування, якщо вона доведе, що шкоду завдано не з її вини.»

(частина друга статті 1166 Цивільного кодексу України)

Таким чином, суб'єктом деліктної відповідальності може бути:

- фізична особа;
- юридична особа;
- у передбачених законом випадках – держава або територіальна громада.

Водночас у цивільному праві існують випадки, коли відповідальність може покладатися не на безпосереднього заподіювача шкоди, а на інших осіб, наприклад на батьків неповнолітніх або на юридичну особу за шкоду, заподіяну її працівником.

Форми відшкодування майнової шкоди

Цивільне законодавство передбачає різні форми відшкодування майнової шкоди. Основними з них є:

- відшкодування шкоди у грошовій формі;
- відновлення попереднього стану речі;
- заміна пошкодженої речі аналогічною.

Вибір конкретної форми відшкодування залежить від характеру завданої шкоди та обставин справи.

Відшкодування шкоди у натурі

Цивільний кодекс України передбачає можливість відшкодування шкоди шляхом відновлення попереднього стану.

«Шкода може бути відшкодована в натурі (переданням речі того ж роду і такої ж якості, полагодженням пошкодженої речі тощо).»

(частина перша статті 1192 Цивільного кодексу України)

Такий спосіб відшкодування дозволяє безпосередньо відновити порушене майнове становище потерпілого.

Значення інституту відшкодування майнової шкоди

Інститут відшкодування майнової шкоди відіграє важливу роль у системі цивільного права. Він забезпечує ефективний захист майнових прав осіб та сприяє підтриманню правопорядку у сфері цивільних відносин.

Наявність чітко визначених правил відшкодування шкоди:

- гарантує компенсацію втрат потерпілої особи;
- стимулює осіб утримуватися від неправомірної поведінки;
- сприяє стабільності цивільного обороту.

Узагальнення

Отже, загальні підстави відповідальності за завдану майнову шкоду визначені у статті 1166 Цивільного кодексу України. Особа, яка завдала шкоди, зобов'язана відшкодувати її у повному обсязі, якщо не доведе відсутності своєї вини. Відшкодування шкоди може здійснюватися як у грошовій формі, так і шляхом відновлення попереднього стану речі. Інститут відшкодування майнової шкоди забезпечує ефективний захист цивільних прав та відновлення порушених майнових інтересів.

Відшкодування моральної шкоди

Поряд із майновою шкодою цивільне законодавство передбачає можливість відшкодування **моральної (немайнової) шкоди**, яка полягає у негативних немайнових наслідках, що виникають унаслідок порушення особистих немайнових прав або інших благ особи.

Правове регулювання моральної шкоди міститься у Цивільному кодексі України.

«Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.»

(частина перша статті 23 Цивільного кодексу України)

Це положення закріплює загальний принцип цивільного права, відповідно до якого **порушення особистих немайнових прав може спричиняти обов'язок відшкодування моральної шкоди**.

Поняття моральної шкоди

Цивільний кодекс України визначає основні прояви моральної шкоди.

«Моральна шкода полягає:

1. *у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;*
2. *у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів;*
3. *у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;*
4. *у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи.»*

(частина друга статті 23 Цивільного кодексу України)

Таким чином, моральна шкода охоплює як **фізичні страждання**, так і **психологічні переживання**, що виникають унаслідок порушення прав особи.

Підстави відшкодування моральної шкоди

Загальні правила відшкодування моральної шкоди визначені цивільним законодавством.

«Моральна шкода, завдана фізичній або юридичній особі неправомірними рішеннями, діями чи бездіяльністю, відшкодовується особою, яка її завдала, за наявності її вини…»

(частина перша статті 1167 Цивільного кодексу України)

Із цього положення випливає, що для виникнення обов'язку відшкодувати моральну шкоду необхідно встановити:

- факт порушення права;
- наявність моральних страждань або інших немайнових втрат;
- причинний зв'язок між правопорушенням і завданою шкодою;
- вину особи, яка завдала шкоди (як загальне правило).

У деяких випадках закон передбачає відшкодування моральної шкоди **незалежно від вини**, зокрема якщо шкода завдана незаконними рішеннями органів державної влади або іншими передбаченими законом обставинами.

Форми відшкодування моральної шкоди

Цивільне законодавство встановлює, що моральна шкода відшкодовується у грошовій формі.

«Моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб.»

(частина третя статті 23 Цивільного кодексу України)

Найпоширенішою формою відшкодування моральної шкоди є **грошова компенсація**, яка визначається судом залежно від обставин справи.

Критерії визначення розміру відшкодування

Під час визначення розміру відшкодування моральної шкоди суд враховує різні обставини, пов'язані з характером правопорушення та його наслідками.

Цивільний кодекс України передбачає:

«Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення можливостей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди…»

(частина четверта статті 23 Цивільного кодексу України)

Суд також враховує інші обставини, які мають істотне значення для справи, а при визначенні розміру компенсації керується принципами **розумності та справедливості**.

Значення інституту відшкодування моральної шкоди

Інститут відшкодування моральної шкоди має важливе значення для забезпечення захисту особистих немайнових прав особи. Його функціонування сприяє:

- захисту честі, гідності та ділової репутації;
- компенсації моральних страждань потерпілої особи;
- забезпеченню ефективного судового захисту немайнових прав.

Крім того, можливість відшкодування моральної шкоди виконує превентивну функцію, оскільки стимулює учасників цивільних правовідносин утримуватися від неправомірної поведінки.

Узагальнення

Отже, моральна шкода є різновидом немайнових втрат, які виникають унаслідок порушення прав особи. Цивільний кодекс України передбачає можливість її відшкодування у разі завдання фізичних або душевних страждань, приниження честі, гідності чи ділової репутації. Розмір відшкодування визначається судом залежно від характеру правопорушення та глибини моральних страждань потерпілої особи.

Відповідальність за шкоду, завдану малолітніми та неповнолітніми особами

Цивільне законодавство України встановлює спеціальні правила деліктної відповідальності у випадках, коли шкоду завдають **малолітні або неповнолітні особи**. Такі правила зумовлені особливостями їх

цивільної дієздатності та необхідністю забезпечення належного захисту прав потерпілих.

Правове регулювання відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми, міститься у главі 82 Цивільного кодексу України.

Відповідальність за шкоду, завдану малолітньою особою

Малолітніми вважаються особи, які **не досягли чотирнадцяти років**.

Цивільний кодекс України передбачає:

«Шкода, завдана малолітньою особою (яка не досягла чотирнадцяти років), відшкодовується її батьками (усиновлювачами), опікуном або іншою фізичною особою, яка на правових підставах здійснює виховання малолітньої особи, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їхньої вини.»

(частина перша статті 1178 Цивільного кодексу України)

Таким чином, малолітні особи **не несуть самостійної деліктної відповідальності**, а обов'язок відшкодування шкоди покладається на осіб, які здійснюють їх виховання та нагляд.

Суб'єкти відповідальності за шкоду, завдану малолітніми

До осіб, на яких може бути покладено обов'язок відшкодувати шкоду, належать:

- батьки;
- усиновлювачі;
- опікуни;
- інші особи, які здійснюють виховання малолітньої особи на законних підставах.

Підставою відповідальності таких осіб є **неналежне здійснення обов'язків щодо виховання та нагляду за дитиною**.

Водночас ці особи можуть бути звільнені від відповідальності, якщо доведуть, що шкоду було завдано **не з їхньої вини**.

Відповідальність за шкоду, завдану неповнолітньою особою

Неповнолітніми є особи **віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років**.

Цивільний кодекс України передбачає:

«Неповнолітня особа (віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах.»

(частина перша статті 1179 Цивільного кодексу України)

Це означає, що неповнолітні можуть бути самостійними суб'єктами деліктної відповідальності.

Додаткова відповідальність батьків

Якщо неповнолітня особа не має достатнього майна для відшкодування шкоди, закон передбачає додаткову відповідальність батьків або інших осіб, які здійснюють її виховання.

«У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування шкоди, шкода відшкодовується у відповідній частці або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини.»

(частина друга статті 1179 Цивільного кодексу України)

Таким чином, у таких випадках відповідальність батьків має **субсидіарний (додатковий) характер**.

Відповідальність навчальних та виховних закладів

У випадках, коли малолітня або неповнолітня особа перебувала під наглядом навчального, виховного чи лікувального закладу, відповідальність може покладатися на відповідну установу.

Цивільний кодекс України передбачає:

«Якщо малолітня особа завдала шкоди під час перебування під наглядом навчального закладу, закладу охорони здоров'я чи іншої установи, яка зобов'язана здійснювати нагляд за нею, ці установи відшкодовують шкоду, якщо не доведуть, що шкоду було завдано не з їхньої вини.»

(частина друга статті 1178 Цивільного кодексу України)

Таке правило пов'язане з тим, що на відповідні установи покладається обов'язок забезпечувати належний нагляд за дітьми.

Значення спеціальних правил відповідальності

Спеціальні правила деліктної відповідальності щодо малолітніх та неповнолітніх спрямовані на досягнення балансу між двома цілями:

- забезпеченням захисту прав потерпілої особи;
- урахуванням вікових особливостей та обмеженої цивільної дієздатності дітей.

Застосування цих норм дозволяє забезпечити реальне відшкодування шкоди, одночасно враховуючи особливий правовий статус неповнолітніх осіб.

Узагальнення

Отже, цивільне законодавство передбачає спеціальні правила деліктної відповідальності у випадках завдання шкоди малолітніми та неповнолітніми особами. Малолітні особи не несуть самостійної відповідальності за завдану шкоду – її відшкодовують батьки або інші особи, які здійснюють їх виховання. Неповнолітні особи відповідають за завдану шкоду самостійно, однак у разі недостатності їх майна відповідальність може покладатися також на батьків або піклувальників.

Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки

Особливим різновидом деліктної відповідальності у цивільному праві є відповідальність за шкоду, завдану **джерелом підвищеної небезпеки**. Особливість такої відповідальності полягає у тому, що вона настає, як правило, **незалежно від вини особи**, яка володіє або використовує таке джерело.

Правове регулювання відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, міститься у статті 1187 Цивільного кодексу України.

«Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб.»

(частина перша статті 1187 Цивільного кодексу України)

Поняття джерела підвищеної небезпеки

Джерелом підвищеної небезпеки визнається така діяльність або об'єкт, використання якого створює підвищену ймовірність заподіяння шкоди оточуючим.

До найбільш поширених джерел підвищеної небезпеки належать:

- транспортні засоби;
- складні механізми та обладнання;
- вибухові, радіоактивні або токсичні речовини;
- діяльність, пов'язана з використанням небезпечних технологій;
- утримання певних видів тварин.

Небезпека таких об'єктів полягає у тому, що навіть при дотриманні правил експлуатації вони можуть створювати значну загрозу для життя, здоров'я або майна інших осіб.

Суб'єкт відповідальності

Цивільний кодекс України визначає, що відповідальність за шкоду несе особа, яка володіє джерелом підвищеної небезпеки на відповідній правовій підставі.

«Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку.»

(частина друга статті 1187 Цивільного кодексу України)

Такими особами можуть бути:

- власники відповідного об’єкта;
- орендарі;
- особи, які використовують об’єкт на підставі договору;
- інші законні володільці.

Особливості відповідальності

Відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, має низку характерних особливостей.

1. Відповідальність незалежно від вини

У більшості випадків особа, яка володіє джерелом підвищеної небезпеки, несе відповідальність незалежно від того, чи була її вина у заподіянні шкоди.

Це пояснюється підвищеним ризиком, який створює відповідна діяльність.

2. Підвищений стандарт обережності

Особи, які використовують джерела підвищеної небезпеки, повинні дотримуватися особливо високих стандартів безпеки.

3. Спеціальний порядок розподілу відповідальності

У деяких випадках відповідальність може розподілятися між кількома особами, наприклад між власником і користувачем транспортного засобу.

Підстави звільнення від відповідальності

Цивільний кодекс України передбачає випадки, коли особа може бути звільнена від відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки.

«Особа, яка здійснює діяльність, що є джерелом підвищеної небезпеки, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що шкоду було завдано внаслідок непереборної сили або умислу потерпілого.»

(частина п’ята статті 1187 Цивільного кодексу України)

Отже, звільнення від відповідальності можливе у випадках:

- **непереборної сили** (форс-мажорних обставин);
- **умисних дій потерпілого**.

Значення інституту відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки

Інститут відповідальності за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, має важливе значення для забезпечення безпеки у суспільстві.

Його функціонування сприяє:

- захисту життя та здоров’я людей;
- забезпеченню відшкодування шкоди потерпілим;
- підвищенню рівня відповідальності осіб, які використовують небезпечні об’єкти.

Узагальнення

Отже, відповідальність за шкоду, завдану джерелом підвищеної небезпеки, є особливим видом деліктної відповідальності, який характеризується підвищеним рівнем ризику та, як правило, настає незалежно від вини особи. Обов’язок відшкодування шкоди покладається на особу, яка на законних підставах володіє або використовує відповідний об’єкт, що становить підвищену небезпеку.

Відшкодування шкоди, завданої органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування

Цивільне законодавство України передбачає спеціальні правила деліктної відповідальності у випадках, коли шкода завдається **органами публічної влади або їх посадовими особами** під час здійснення владних повноважень. Такі правила спрямовані на забезпечення ефективного захисту прав особи від неправомірних дій державних органів.

Конституційною основою такої відповідальності є положення Основного Закону України.

«Кожен має право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень.»

(стаття 56 Конституції України)

Це положення гарантує особі право вимагати компенсацію шкоди, завданої неправомірними діями органів публічної влади.

Відповідальність органів державної влади

Цивільний кодекс України встановлює спеціальні правила відшкодування шкоди, завданої державними органами.

«Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади при здійсненні ним своїх повноважень, відшкодовується державою незалежно від вини цього органу.»

(частина перша статті 1173 Цивільного кодексу України)

Таким чином, відповідальність у таких випадках покладається **на державу**, а не безпосередньо на конкретний орган чи посадову особу.

Відповідальність органів місцевого самоврядування

Аналогічні правила встановлені щодо шкоди, завданої органами місцевого самоврядування.

«Шкода, завдана фізичній або юридичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу місцевого самоврядування при здійсненні ним своїх повноважень, відшкодовується органом місцевого самоврядування незалежно від вини цього органу.»

(частина перша статті 1174 Цивільного кодексу України)

У цьому випадку відповідальність несе **відповідна територіальна громада**, від імені якої діє орган місцевого самоврядування.

Особливості відповідальності держави та органів місцевого самоврядування

Деліктна відповідальність публічних органів має низку специфічних особливостей.

1. Відповідальність незалежно від вини

На відміну від загальних правил деліктної відповідальності, у цих випадках відповідальність настає **незалежно від вини органу влади або його посадових осіб**.

2. Спеціальний суб'єкт відповідальності

Відшкодування шкоди здійснюється:

- за рахунок держави;
- або за рахунок органу місцевого самоврядування.

3. Зв'язок із здійсненням владних повноважень

Таке відшкодування можливе лише тоді, коли шкода була завдана **під час реалізації владних управлінських функцій**.

Відповідальність посадових та службових осіб

Після відшкодування шкоди державою або органом місцевого самоврядування можливе застосування **регресної відповідальності** до винної посадової особи.

Це означає, що держава або орган місцевого самоврядування можуть вимагати від винної особи компенсацію витрат, понесених у зв'язку з відшкодуванням шкоди.

Значення інституту відповідальності публічної влади

Інститут відповідальності держави та органів місцевого самоврядування має важливе значення для функціонування правової держави.

Його застосування забезпечує:

- ефективний захист прав і свобод людини;
- контроль за законністю діяльності органів влади;
- підвищення відповідальності посадових осіб.

Крім того, цей інститут є важливим елементом гарантій **верховенства права та підзвітності держави перед людиною**.

Узагальнення

Отже, цивільне законодавство передбачає спеціальні правила відповідальності за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями або бездіяльністю органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. Така шкода відшкодовується відповідно державою або територіальною громадою незалежно від вини відповідного органу, що забезпечує ефективний захист прав осіб від неправомірних дій публічної влади.

Відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю фізичної особи

Одним із найбільш важливих напрямів деліктної відповідальності у цивільному праві є **відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю фізичної особи**. Такі правовідносини мають особливе значення, оскільки пов'язані із захистом фундаментальних немайнових благ людини – життя та здоров'я.

Правове регулювання цих відносин міститься у **главі 82 Цивільного кодексу України**, зокрема у статтях 1195–1208.

Загальні підстави відповідальності за шкоду, завдану життю або здоров'ю

Цивільний кодекс України встановлює загальне правило відшкодування шкоди, завданої каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я.

«Фізична особа, яка завдала шкоди каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я фізичній особі, зобов'язана відшкодувати потерпілому заробіток (дохід), втрачений ним унаслідок втрати або зменшення професійної чи загальної працездатності, а також відшкодувати додаткові витрати, спричинені необхідністю лікування, протезування, стороннього догляду, посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, придбання ліків тощо.»

(частина перша статті 1195 Цивільного кодексу України)

Отже, відшкодування шкоди у таких випадках спрямоване на **компенсацію втрат, які виникли у потерпілого внаслідок ушкодження здоров'я**.

Види шкоди, що підлягають відшкодуванню

У разі завдання шкоди життю або здоров'ю потерпілому можуть бути відшкодовані такі втрати.

1. Втрачений заробіток (дохід)

Особа має право на відшкодування доходу, який вона могла б отримувати, якби не було завдано шкоди її здоров'ю.

Це може бути:

- заробітна плата;
- доходи від підприємницької діяльності;
- інші види регулярного доходу.

2. Додаткові витрати, пов'язані з лікуванням

Потерпілому також відшкодовуються витрати, необхідні для відновлення здоров'я, зокрема:

- витрати на лікування;
- витрати на придбання лікарських засобів;
- витрати на протезування;
- витрати на реабілітацію;
- витрати на сторонній догляд.

3. Інші витрати, зумовлені ушкодженням здоров'я

Залежно від обставин справи можуть відшкодовуватися інші витрати, пов'язані з необхідністю відновлення здоров'я або підтримання життєдіяльності потерпілого.

Відшкодування шкоди у разі смерті потерпілого

Особливі правила встановлені у випадку, коли правопорушення призвело до смерті фізичної особи.

Цивільний кодекс України передбачає:

«У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають непрацездатні особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання…»

(частина перша статті 1200 Цивільного кодексу України)

До таких осіб можуть належати:

- неповнолітні діти померлого;
- непрацездатний чоловік або дружина;
- батьки;
- інші особи, які перебували на утриманні потерпілого.

Компенсація витрат на поховання

Цивільний кодекс України також передбачає відшкодування витрат, пов'язаних із похованням потерпілого.

«Особа, яка завдала шкоди смертю потерпілого, зобов'язана відшкодувати особі, яка здійснила необхідні витрати на поховання, ці витрати.»

(стаття 1201 Цивільного кодексу України)

Це правило забезпечує компенсацію витрат, які виникають у зв'язку з похованням померлого.

Особливості визначення розміру відшкодування

Розмір відшкодування шкоди визначається судом з урахуванням:

- ступеня втрати працездатності потерпілого;
- характеру та тяжкості ушкодження здоров'я;
- розміру доходів, які особа втратила;
- необхідності додаткових витрат на лікування.

У багатьох випадках відшкодування шкоди здійснюється **у формі періодичних платежів**, що дозволяє забезпечити стабільну компенсацію втрат потерпілого.

Значення інституту відшкодування шкоди життю та здоров'ю

Інститут відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю, має надзвичайно важливе соціальне значення. Його функціонування забезпечує:

- захист фундаментальних прав людини;
- компенсацію втрат, спричинених ушкодженням здоров'я;
- підтримку осіб, які втратили годувальника.

Ці норми спрямовані на відновлення соціальної справедливості та забезпечення належного рівня захисту потерпілих.

Узагальнення

Отже, цивільне законодавство встановлює спеціальні правила відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю фізичної особи. Така шкода відшкодовується у вигляді компенсації втраченого доходу, відшкодування витрат на лікування та інших необхідних витрат. У разі смерті потерпілого право на відшкодування шкоди мають особи, які перебували на його утриманні. Інститут відшкодування шкоди життю та здоров'ю забезпечує ефективний захист особистих немайнових прав людини.

Інші спеціальні випадки деліктної відповідальності у цивільному праві

Цивільний кодекс України передбачає низку **спеціальних випадків деліктної відповідальності**, які мають особливий суб'єктний склад або особливі умови виникнення відповідальності. До таких випадків належать, зокрема, відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівником, відповідальність держави за шкоду, завдану органами досудового розслідування, прокуратури або суду, відповідальність за шкоду, завдану недієздатною особою, а також відшкодування шкоди у разі взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки.

Відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівником

Цивільне законодавство встановлює спеціальні правила відповідальності у випадках, коли шкода завдається працівником під час виконання ним трудових або службових обов'язків.

«Юридична або фізична особа відшкодовує шкоду, завдану її працівником під час виконання ним своїх трудових (службових) обов'язків.»

(частина перша статті 1172 Цивільного кодексу України)

Це означає, що відповідальність за шкоду покладається **на роботодавця**, а не безпосередньо на працівника, якщо шкода була завдана у процесі виконання службових обов'язків.

До таких ситуацій можуть належати:

- завдання шкоди водієм підприємства під час виконання службового завдання;
- пошкодження майна клієнта працівником підприємства;
- інші випадки, коли шкода спричинена у процесі трудової діяльності.

Особливістю цієї відповідальності є те, що після відшкодування шкоди роботодавець має право **регресної вимоги** до працівника у випадках, передбачених законодавством.

Відповідальність за шкоду, завдану незаконними рішеннями органів досудового розслідування, прокуратури або суду

Особливий різновид деліктної відповідальності передбачений у випадках, коли шкода завдається особі незаконними рішеннями органів кримінальної юстиції.

Цивільний кодекс України встановлює:

«Шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, досудового розслідування, прокуратури або суду, відшкодовується державою у випадках незаконного

засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання або незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт.»

(частина перша статті 1176 Цивільного кодексу України)

Таким чином, у таких випадках відповідальність несе **держава**, яка відшкодовує завдану шкоду незалежно від вини конкретних посадових осіб.

Це правило є важливою гарантією захисту прав людини у сфері кримінального судочинства.

Відповідальність за шкоду, завдану недієздатною особою

Спеціальні правила встановлені також щодо шкоди, завданої особами, які визнані судом недієздатними.

Цивільний кодекс України передбачає:

«Шкода, завдана недієздатною фізичною особою, відшкодовується її опікуном або закладом, який зобов'язаний здійснювати нагляд за нею, якщо вони не доведуть, що шкоду було завдано не з їхньої вини.»

(частина перша статті 1184 Цивільного кодексу України)

Отже, недієздатна особа **не несе самостійної цивільної відповідальності**, а обов'язок відшкодування шкоди покладається на осіб або установи, які здійснюють її нагляд.

До таких суб'єктів можуть належати:

- опікуни;
- заклади охорони здоров'я;
- спеціалізовані установи соціального догляду.

Відшкодування шкоди у разі взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки

Особливі правила деліктної відповідальності застосовуються у випадках, коли шкода виникає внаслідок **взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки**.

Цивільний кодекс України встановлює:

«Шкода, завдана внаслідок взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки, відшкодовується на загальних підставах.»

(частина перша статті 1188 Цивільного кодексу України)

Це означає, що відповідальність у таких випадках визначається залежно від вини кожної із сторін.

Найпоширенішим прикладом взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки є **дорожньо-транспортна пригода**, у якій беруть участь кілька транспортних засобів.

У таких ситуаціях можливі різні варіанти відповідальності:

- відповідальність однієї особи, якщо шкоду спричинила лише вона;
- розподіл відповідальності між кількома особами залежно від ступеня їх вини;
- відшкодування шкоди потерпілому всіма учасниками події у визначених законом випадках.

Значення спеціальних випадків деліктної відповідальності

Наявність спеціальних правил деліктної відповідальності дозволяє врахувати особливості різних життєвих ситуацій та забезпечити ефективний захист прав потерпілих осіб.

Такі норми:

- забезпечують справедливий розподіл відповідальності між учасниками правовідносин;
- гарантують компенсацію шкоди у складних правових ситуаціях;
- підвищують рівень правової визначеності у сфері цивільних відносин.

Узагальнення

Отже, цивільне законодавство передбачає низку спеціальних випадків деліктної відповідальності, які застосовуються залежно від особливостей суб'єктного складу або характеру правовідносин. До таких випадків належать відповідальність роботодавця за шкоду, завдану працівником, відповідальність держави за незаконні рішення органів кримінальної юстиції, відповідальність за шкоду, завдану недієздатною особою, а також відшкодування шкоди у разі взаємодії кількох джерел підвищеної небезпеки. Ці правила спрямовані на забезпечення належного захисту прав потерпілих та ефективне функціонування механізму цивільно-правової відповідальності.

Загальний висновок

Деліктна відповідальність є одним із ключових інститутів цивільного права, що забезпечує захист майнових і немайнових прав учасників цивільних правовідносин у випадках завдання шкоди. Її правове регулювання закріплене насамперед у **главі 82 Цивільного кодексу України**, яка встановлює загальні підстави відповідальності за завдану шкоду, а також визначає особливості відшкодування шкоди у різних правових ситуаціях.

Основою виникнення деліктної відповідальності є **цивільне правопорушення (делікт)**, склад якого включає такі елементи, як шкода, протиправність поведінки, причинний зв'язок між поведінкою і шкодою, а також вина особи, яка завдала шкоди. Загальним принципом деліктної відповідальності є **повне відшкодування шкоди**, що передбачає компенсацію всіх негативних майнових і немайнових наслідків, завданих потерпілій особі.

Цивільне законодавство передбачає як загальні, так і спеціальні правила деліктної відповідальності. До спеціальних випадків належать, зокрема, відповідальність за шкоду, завдану малолітніми та неповнолітніми особами, шкоду, заподіяну джерелом підвищеної небезпеки, а також шкоду, завдану органами державної влади чи органами місцевого самоврядування. Окреме значення мають норми, що регулюють відшкодування моральної шкоди та шкоди, завданої життю і здоров'ю фізичної особи.

Таким чином, інститут деліктної відповідальності виконує важливу компенсаційну, превентивну та гарантійну функції у системі цивільного права. Його застосування сприяє відновленню порушених прав, забезпечує ефективний захист інтересів потерпілих осіб та формує належні правові механізми відповідальності за заподіяну шкоду.